

Bokmeldinger

Liv Emma Thorsen 2020. *Dyrenes by. Hover, klover og klør i Kristiania 1859-1925*. Forlaget Press, Oslo. 351 sider.

Anmeldt av Tone Druglitrø

”Hva er en by? Er det bygningene, monumentene, gatene, parkene, fontenene og kloakkene? Eller er det livet i og mellom husene, trafikken, lys som tennes og slukkes, lyden og lukten av kropper i bevegelse, svette, parfyme, møkk og våt pels? Byen er summen av alt dette.” (Thorsen 2020, s. 13) Slik begynner Liv Emma Thorsens bok *Dyrenes by* som handler om dyrenes utslagsgivende rolle for samtidens byliv i 1800-tallsbyen Kristiania og å forme det moderne Oslo. Boka kaster lys på forbindelser og utfordringer som ikke har vært belyst før i norsk historiarbeid. Som Thorsen selv påpeker: ”På samme måte som dyrene etter hvert forsvant fra den moderne storbyen og fra hverdags erfaring, forsvant de også fra byhistorien”.

Dyrenes by består av tre hoveddeler: Del I Hover, Del II Klover, Del III Klør. Den første delen omhandler hesten og hestens tilstedeværelse, hverdagsliv og arbeidsliv i Kristiania. Deretter, i Del II, nøster Thorsen seg ut fra Oslo og ut i distriktene og viser koblinger mellom by og land gjennom sentrale næringsmidler som melk og kjøtt. I Del III vier Thorsen oppmerksomheten til fugler og klør, og betydningen av vitenskapen og teknologien.

Fortellingene i boka bygger på et rikt kildemateriale, som strekker seg fra årbøker, beretninger, og andre arkivkilder,

til vitenskapelige publikasjoner, medlemsblader og sekundærlitteratur. Statistikk og et rikt fotomateriale er også sentralt når Thorsen følger ”tråkkene” og sporene fra dyrene i byen. I tillegg møter vi sentrale (menneskelige) skikkelser i boka, sånn som dyreverneren Lise Kristoffersen, fuglevennen og zoologen Robert Collett og hoffstallmester og dyrevenn Georg Sverdrup.

I de neste avsnittene skal jeg se nærmere på noen av ‘tråkkene’ Thorsen gjør i boka og hvordan inngangen hun har til historisk skrive og dyrenes og det materielles betydning for historisk endring bidrar til ny og original innsikt i hvordan mennesker, dyr og teknologi er vevd sammen i norsk historie.

Tid og rytme i en ”flerarts-by”

Hestene spilte en sentral rolle i moderniseringen av Kristiania fra midten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. I motsetning til hva man skulle tro så økte hestebestanden i denne perioden. Hesten bidro til konkret arbeidskraft til byggingen av nye, viktige bygg. De arbeidet i politivesenet, brannvesenet, renholdsverket og sporveien (for å nevne noen), og sysselsatte også hovslagere, vognmenn, kusker, stallgutter og vognmakere. Hesten krevde en egen infrastruktur rundt seg for å fungere som en ”hestemaskin” – slik som staller, veidekke, og vanningsstroer (s. 33–34). På denne måten bidro hesten til å forme infrastrukturen i Kristiania. Det at det i tillegg ble ført en sykestatistikk for ”sykefraværet” blant hester viser hvor integrerte hestene var i byens økonomi.

I motsetning til annen infrastruktur var hestene en sær synlig del av bybildet med sin lukt, sin lyd og sitt lynne. Daglig lå det igjen om lag 45 tonn møkk etter hestene, som skapte problemer for fotgjengere. Hestene kunne også til stadighet bli skremt og sette ut på vill flukt gjennom bygatene (s. 116-117). Men det var ikke kun i negative termer at hesten ble lagt merke til i byen. Individuelle hester kunne gjøre evig inntrykk på folk i hverdagen. Krølle var en sånn en. ”Hesten var elsket, savnet – og levde i folks minner”, skriver Thorsen og viser blant annet til en beretning fra ”en mann født i 1888” som lød: ”Oslo Sporveier hadde en pen krøllete shimmel (sic) som var hele byens kjæledegge. Det var sorg blant dyrevenner naar de ikke lenger kunne klappe ‘Krøllen’ ved holdeplassene”. (s. 92).

Ved å peke på de mange ulike forbindelsene hesten var knyttet til, viser Thorsen fram hvordan hesten var et sentralt vesen i byen. Den var mye mer enn en arbeidsmaskin eller en illeluktende gamp. Den hadde en selvsagt plass i byen og krevde omsorg og hensyn på egne premisser. De intime relasjonene mellom folk og hester kommer også fram i de fantastiske og til tider rørende framstillingene i boka av mann og hest på arbeid. Både mann og hest hadde med seg niste på jobben. Lengden på arbeidsøktene ble bestemt av hestene og når de måtte vannes og fôres. ”Hesten har en liten magesekk og må fôres og vannes ofte. Ett måltid morgen og kveld og tre i løpet av arbeidsdagen og friskt vann, tre-fire bøtter daglig. (...) Gamle hester med slitte tenner bruker lengre tid på å tygge høy enn en unghest” (s. 124).

Vanning og fôring åpnet opp for hvil for kjørerkaren. Hesten og økonomien rundt hesten var således med på å definere tiden og rytmen i datidens Kristiania.

Andre arter som, om ikke definerte, i hvert fall minnet folk om rytmen og tiden i byen var fuglene. Fugler har alltid vært en viktig del av byen. Fuglene melder om sesonger i endring og emning i byen så vel som utenfor byen. Som en av hovedstadens første store parkområde, var Slottsparken en viktig hekkeplass og fuglebiotop. Bygninger rundt om i byen ga gunstige reirplasser for kjøttmeisen, gråspurven, pilfinkene, kattugla, tårnsvaler og grankorsnebb. Thorsen skriver også om ”overraskende bybesøk” fra tiur og orrfugl, som minnet om at grensene satt opp av byen mot naturen ikke var ugjennomtrengelige.

Lydene, tråkkene og taktene som skapes i samspillet mellom det naturlige og det urbane er ofte erfaringer man tar for gitt. Likevel virker de inn på våre liv og vår opplevelse av det urbane rom og byen, og våre måter å være på innenfor dette ”rommet”. Alle kan kjenne igjen lyden, og følelsen, av fuglekvitringen som melder om vår. Slike fornemmelser gjenkalles også når man leser Thorsens bok. En av styrkene i boka er nettopp måten forfatteren evner å skrive ut og fram materialet sitt. Hun har en fintfølelse og oppmerksomhet for det partikulære og det levende som uunngåelig påvirker leseren. I samspill med et fantastisk fotomateriale skaper Thorsen nettopp en følelse av å være til stede i Kristianas gater, og kjenne lukten av møkk og støv, og høre lyden av hover, knirkende hjul og summende stemmer.

Vitenskap, teknologi og menneske-dyr forhold

Sentralisering og standardisering er prosesser og innretninger som markerer det moderne samfunnet. Dette er tema Thorsen også tar for seg gjennom å se på hvordan en økende befolkning i hovedstaden medførte større behov for tilgang

på næringsmidler, og da særlig melk og kjøtt. Som Thorsen skriver: ”Storbyen skulle ha melk” (s. 171).

Selv om hestene gjorde berettiget krav på byrommet, var også kyr lenge en vesentlig del av hverdagen i Kristiania. Staller og fjøs fantes i enhver bakgård og fersk melk var lett tilgjengelig. Tilstanden i mange av disse fjøsene var grobunn for både dårlig dyrevelferd og dårlig melk og kjøtt, og ikke minst smittsomme sykdommer som tuberkulose. Men befolkningen i Kristiania fikk i hovedsak kjøtt og melk fra de omkringliggende bygdene.

Innovasjoner innenfor vitenskap og teknologi la til rette for sentralisering og standardisering. Hovedstadens første meieri, Kristiania Meieribolag, ble konstituert i 1871, som ble starten på en prosess som leder kyrne bort fra gater og bakgårder, samtidig som de i økende grad var til stede på frokost- og middagsbordet. Likeså, kan man si, da Kristiania Slagtehus ble etablert i 1913, ”ble forbindelsen mellom det levende dyret og kjøttet brutt” (s. 219). I overgangen fra småbyliv til en moderne, urban hovedstad beskriver Thorsen endringer i forholdet til dyrene.

Sentraliseringen av slaktingen som etter hvert gjorde den usynlig, er knyttet sammen med arbeidet for en bedre hygiene og dermed sikrere mat, men også med moderne transportmidler, først tog, i dag trailere (s. 219).

Teknologisk endring og den betydningen det har for dyreliv og for forholdet mellom mennesker og dyr er et tema og en problemstilling man har vært særlig opptatt av i det tverrfaglige feltet ‘human-animal studies’ (som under tvil kan oversettes til norsk som ‘menneske-dyr studier’). Studier innenfor dette feltet har pekt nettopp

på hvordan ulike moderniseringsprosesser basert på vitenskap og teknologi har bidratt til å etablere tydeligere fysiske skillelinjer mellom det naturlige og det unaturlige, dyr og mennesker. Samtidig har teknologisk og vitenskapelig utvikling satt fokus på beskyttelse av dyr og dyr som levende, følende vesener.

Thorsen tar for seg denne sentrale dimensjonen ved det man kan kalle moderniseringspraksiser: Betydningen av dyrevernere – både enkeltindivider og organisasjoner – for å drive fram kunnskapsproduksjonen rundt dyr og dyrehold. Oppslag og artikler i *Dyrenes Ven* – medlemsbladet til Foreningen for Dyrenes Beskyttelse – utgjør en viktig del av Thorsens materiale. Et poeng som gjenspeiler hvordan det å følge tråkkene til dyrene, og skrive dyrenes historie, leder til et bredt sett av praksiser, aktører og hensyn. Det er et grep som Erica Fudge (2002) ville ha kalt ”a history from below”.

Dyrebeskyttelsens involvering i dyresaker har derimot vært på godt og vondt. Ett eksempel er kravet om å transportere dyr med jernbane og dampskip fra bygdene til slakteriet, framfor at dyrene gikk den lange og krevende veien over fjell og breer. Det viste seg etter hvert at kveg ble uforsvarlig bundet på dampskipene så de kunne stange hverandre, eller at dyr tørstet i hjel på de lange togreisene. Thorsen skriver:

På bakgrunn ikke bare av oppslag i *Dyrenes Ven* om dyr og transport, men også av avisartikler fra flere steder i landet, kan en spørre om det var et fremskritt for dyrevelferden å sende dyr med dampbåt eller jernbane framfor å la dem gå. (s. Xx)

Den til tider tveeggete betydningen av dyrebekyttelsen overskygger ikke den sentrale betydningen den har hatt for å sette fokus på behandlingen av dyr. Videre er også økt omsorg for og beskyttelse av dyr vært noe som har blitt nært koblet til moderniseringen av vestlige samfunn (Ritvo 1987; Kean 1998).

Thorsen framhever altså betydningen av vitenskap og teknologi – i bredt omfang – og hvordan dette forhandles inn i bylivet, i arbeidet og i forholdet til andre levende vesener. Kanskje det kan beskrives som en prosess der dyrene på den ene siden, blir tatt inn i en moralsk sfære, samtidig som de sakte, men sikkert forsvinner fra intimsfæren og hverdagen (slik også Ritvo (1987) som kjent viser i sin studie av det viktorianske England). Den dobbeltheten, eller mer riktig: flertydigheten, som gjennomsyrer forholdet vi mennesker har til dyr i dag var ikke mindre i en før-urban tid – den tok bare andre former og andre uttrykk. Det at dyrevelferd har blitt en offentlig sak og et juridisk spørsmål har altså på samme tid tjent dyrene og fastsatt deres skjebne som produksjonsdyr i storskalasystemer.

Vår felles historie

Våre samfunn, byer, kropper, ideer og kunnskap om liv, helse og sykdom er i mye større grad enn hva man liker å tro bygget på og med dyr. *Dyrenes historie* er et vitnesbyrd om det. Dyrenes by er også et forbilledlig eksempel på hvordan man kan skrive ikke-mennesker inn i historien. En gjentakende diskusjon i den dyriske vendingen i humaniora er nettopp hvordan man skriver historier om dyr for å unngå at de kun blir livløse statister i situasjoner der de har vært det stikk motsatte (se for eksempel Fudge 2002). Dyrene kommer til syne, slik vi opplever gjennom Thorsens fortelling,

på fotografier, i folks fortellinger og i litteraturen. De kartlegges og analyseres i vitenskapelige skrifter og telles og systematiseres i offentlige statistikker. Ved å gå til disse ulike kildene og materialene får forfatteren grep om hvordan forholdet mellom mennesker og dyr, og mennesker og mennesker, er skiftende, motstridende og fylt av både konflikt og harmoni, men også helt sentralt for utviklingen og endringen mot det ”moderne”.

Hvem er denne boken skrevet for? Jeg har allerede hintet om svaret på dette i de foregående avsnittene. Denne boka når langt utover den akademiske konteksten, og gir et rikt og levende innblikk i det som skjedde i hverdagslivet samtidig som det knyttes opp mot større nasjonale endringsprosesser. Dette er en bok som ikke bare er en lokal byhistorie, men som er et viktig bidrag til norsk historie.

Referanser

- Fudge, Erica 2002. ”A Left-Handed Blow: Writing the history of animals”. I Nigel Rothfels
(red.) *Representing Animals: Theories of Contemporary Culture*. Indiana University Press, Bloomington, s. 3–18.
- Kean, Hilda 1998. *Animal Rights. Political and Social Change in Britain since 1800*. London, Reaktion Books Ltd.
- Ritvo, Harriet 1987. *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age*. Cambridge Mass., Harvard University Press.